

LIETUVIŠKAS MOTINOS PAVEIKSLAS REMIANTIS ANKETINIŲ APKLAUSŲ DUOMENIMIS¹

Karolina Slotvinska

Vilniaus universitetas, Vilnius
ORCID: 0000-0001-5742-0215

Kristina Rutkovska

Vilniaus universitetas, Vilnius
ORCID: 0000-0002-5789-9972

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2020.16>

ANOTACIJA: Šeima, žmonių tarpusavio santykiai iki šiol pasaulyje tebėra viena iš esminių vertybių. Nepaprastai svarbus yra ir motinos vaidmuo visuomenėje: ji yra šeimos ramstis, atlieka įvairias socialines funkcijas, siekia realizuotis ne tik šeimoje. Motinai būdingų savybių ir jos atliekamų visuomeninių funkcijų suvokimas šiuolaikinėje visuomenėje ypač aktualus. Siekiant atskleisti stereotipinius motinos bruožus buvo atliktas studentų nuomonės tyrimas. Jo pagrindą sudarė studentų užpildytos kognityvinės anketos, kuriose jaunuoliai (-ės) samprotavo apie tai, ką reiškia motina, su kuo ji asocijuojasi, kokie bruožai jai būdingi, kokį vaidmenį ji turi vaidinti vaiko gyvenime. Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad motinystės institucija iki šiol tebėra vertybė, o jos branduolį sudaro motinai priskiriama visuomeninė pareiga išauklėti dorą ir garbingą pilietį. Svarbus išlieka ir privatus ryšys tarp motinos ir vaiko, grindžiamas meile ir supratingumu.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kognityvizmas, pasaulio vaizdas kalboje, anketavimas, motina, motinystė

1. Tyrimo tikslas ir problemos iširtumas

Mokslinėje lietuvių literatūroje *motinos* vaizdinys iki šiol nėra sulaukęs deramo dėmesio. Daug ir įvairiais aspektais buvo rašoma apie moterį, ir tik šiame kontekste buvo svarstoma apie motinystę kaip pagrindinę moters paskirtį (plg. Daujotytė 2001, Kristeva 1997). Vienintelis straipsnis, skirtas specialiai motinos ir motinystės sampratai, grindžiamas literatūriniu diskursu (Kolevinskienė 2007). Todėl mūsų tyrimui buvo naudingi lenkų etnolingvistų darbai, skirti stereotipiniams motinos bruožams (Bartmiński 1998, Wierzbicka 1999).

Šio straipsnio tikslas – atskleisti *motinos* vaizdinį, įsitvirtinusių šiuolaikinėje visuomenėje. Grožinėje literatūroje vyraujanti mintis, kad motinystė atstoja moteriai

1 Straipsnis parengtas vykdant projektą, finansuotą pagal ES fondų investicijų veiksmų programos priemonės Nr. 09.3.3-LMT-K-712 „Mokslininkų, kitų tyrėjų, studentų mokslinės kompetencijos ugdymas per praktinę mokslinę veiklą“ veiklą „Studentų gebėjimų vykdyti MTEP veiklą ugdymas“.

visą pasaulį, tapo savotišku impulsu atlikti modernius tyrimus ir nustatyti, ar motinos vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje keičiasi apskritai kintant požiūriui į šeimos instituciją, namus (Rutkovska 2016). Siekiant užsibrėžto tikslo buvo nutarta remtis studentų nuomone ir atlikti kognityvinio tipo anketinę apklausą. Studentai apklausai pasirinkti dėl kelių priežasčių. Visų pirma, šią grupę pagal amžių ir protinius gebėjimus galima lyginti su kitose šalyse atliktais tyrimais (jū jau nemažai atlikta, yra paviešinti jų rezultatai). Be to, ši tiriamųjų grupė gali būti laikoma visos visuomenės atspindžiu. Studentai paprastai dar yra išlaikę tėvų, senelių požiūrį ir jau įgiję naujų pasaulėžiūros aspektų mokykloje, universitete ir kitur, o, svarbiausia, studentai glaudžiau susiję su dabartimi, lengviau pasiekia informaciją naudodamiesi naujausiomis technologijomis, socialiniais tinklais, žiniasklaida.

2. Tyrimo metodologija

Kognityvinio anketavimo metodologija yra sukurta lenkų etnolingvistikos pradininko Jerzio Bartmińskio (2006, 2015). Ja remiantis respondentams užduodamas tik vienas atviras klausimas: „Kas, tavo manymu, yra tikrojo X esmė?“ Į klausimą įtrauktas modifikatorius „tikrasis“ kreipia respondentų dėmesį būtent į subjektyvius įsivaizdavimus, o ne į realiai (objektyviai) egzistuojantį tipinį objektą. Prašymas kalbėti apie „esmę“ sutelkia dėmesį į svarbiausius, o ne į antraeilius bruožus.

Tokios anketos labiau primena samprotavimo rašinį, o ne įprastas apklausas, kuriose pateikiami atvirieji ar uždarieji klausimai, tad skiriasi nuo sociolingvistinių ir sociologinių anketų, kuriomis paprastai norima įvertinti vieną ar kitą socialinį reiškinį ir respondentai tik renkasi atsakymus iš kelių pateiktų variantų, užpildo tuščias eilutes ar langelius. Tuo atveju, kai siekiama atskleisti konkretaus žodžio suvokimą, uždariosios anketos netinka. Kognityvinėse anketose nuomonė nėra priimama, o respondentas skatinamas mąstyti savarankiškai, pateikti subjektyvią nuomonę. Jaunimo apklausose matyti, kaip dabartinė karta supranta vieno ar kito žodžio reikšmę, kiek yra pasikeitęs žodžio semantinis branduolys, kokių atsiranda naujų semų. Paprastai anketos yra ir naujų sinonimų, antonimų, hiperonimų šaltinis. Anketiniai tyrimai puikiai iliustruoja teiginį apie atvirą reikšmės struktūrą (Rutkovska, Smetona 2016).

Atliekant anketinės medžiagos analizę, visos išskirtos frazės skirstomos pagal deskriptorius, o jie suvokiami kaip metafrazės, smulkesnės semantinės kategorijos, kuriomis remiantis aprašomos įvairios objekto savybės. Deskriptoriai toliau skirstomi pagal aspektus, interpretuojamus kaip semantinės kategorijos, skirtos objektui aprašyti iš tam tikros perspektyvos. Aspektų rinkinys yra gana išsamus, o tiriant *motinos* konceptą išryškėjo tik keli dažniausi aspektai, tad prasminga išsamiau juos pristatyti.

PSICHOSOCIALINIS ASPEKTAS (A) apima pasakymus, apibūdinančius pažiūras kitų žmonių atžvilgiu; santykį su žmonėmis (gerumas, altruizmas), socialinę elgesį, reikalaujantį tam tikrų psichinių bei protinių bruožų, pavyzdžiui, meilė, draugystė, prisirišimas, pagarba, užuojauta, gailestingumas, objektyvumas, noras padėti, atsakomybė, palankumas.

I. PSICHINIS ASPEKTAS (P) apima dvasinį pasaulį, protą, charakterį (protingumas, drąsa ir pan.), emocijas, intelektą, gebėjimus, gabumus, polinkius, talentus ir pomėgius; visus pojūčius, jausmus, pavyzdžiui, saugumą, baimę, laimę.

II. SOCIALINIS ASPEKTAS (S) įtraukia pasakymus, pavadinančius santykį su žmonėmis, socialinę elgesį; solidarumą, bendradarbiavimą ir abipusę pagalbą; socialinius konfliktus; socialinę hierarchiją; teisingumą, toleranciją, gebėjimą leisti į kompromisus, komunikacinius gebėjimus, pagarbą žmogaus teisėms; visas šeimos nuostatas; diskriminaciją (seksizmas, korupcija ir pan.); vienybės jausmą.

III. BIOLOGINIS ASPEKTAS (G) apima pasakymus, apibūdinančius tai, kas priklauso biologijai, prigimčiai, gamtai, pavyzdžiui, gyvūnų ir augalų pavadinimus, dauginimąsi.

Tokio tipo tyrimuose svarbus išskirtų deskriptorių dažnumas: anketavimo tikslas yra ne tik patikrinti žodynuose pateiktas apibrėžtis ar papildyti jas naujomis reikšmėmis, bet ir nustatyti tam tikrą ypatybės intensyvumą, kurį atskleidžia ypatybę įvardijančių respondentų skaičius. Tai leidžia išryškinti dominuojančias, stipriąsias, ir periferines, silpnąsias, ypatybes. Jų analizė turi didelę reikšmę koncepto struktūros suvokimui. Iš anketose pateiktų atsakymų gauti duomenys apdorojami rankomis: išskiriami deskriptoriai, pateikiami juos iliustruojantys teiginiai ir procentine išraiška surikiuojami atsakymai. Duomenys pateikiami pasitelkiant simbolius: N – respondentų skaičius; W – visų respondentų pavartotų frazių skaičius; D – deskriptorių skaičius; Ws – stereotipizacijos rodiklis. Stereotipizacijos rodiklis, apskaičiuojamas pagal formulę:

$$W_s = \frac{D_1 + D_2}{W} \times 100,$$

parodo dviejų dažniausiai pavartotų deskriptorių santykį su kitais, pasitaikiusiais rečiau.

Remiantis šia metodologija tiriamos studentų grupės, sudarytos iš mažiausiai 100 žmonių (50 % moterų, 50 % vyrų, atstovaujančių ir humanitariniams, ir tiksliems mokslams).

3. Anketavimo medžiaga

Apklausoje dalyvavo Vilniaus universiteto studentai – Filologijos, Filosofijos, Istorijos, Teisės, Ekonomikos ir verslo administravimo, Medicinos, Fizikos, Tarpautinių santykių ir politikos mokslų instituto, Matematikos ir informatikos fakultetų bakalaurantai ir magistrantai bei Vilniaus Gedimino technikos universiteto

Antano Gustaičio aviacijos instituto studentai. Iš viso tyrimui pasirinkta 100 anketų: 48 tikslųjų mokslų atstovų anketos (vaikinių – 18, merginų – 30) ir 52 humanitarinių mokslų atstovų anketos (vaikinių – 20, merginų – 32).

Studentų teiginiai apie motiną apima 88 deskriptorius, o iš viso tyrime panaudotos 838 frazės:

$$N = 100, W = 838, D = 88, W_s = 17,52.$$

Apžvelgiant medžiagos klasifikavimo principus, straipsnyje dėl medžiagos gausos pateikiami tik dažniausiai pavartoti deskriptoriai ir išskirtos anketų frazės, siekiančios tris procentus ir tinkamos pripažinti labai reikšmingomis².

AUGINA, AUKLĖJA (S); 77 / 9,2 %

augina, auklėja (22); vaikus daug gero moko (4); ugdo (3); geba auklėti (3); suteikia gyvenimiškumo pagrindus (2); esant reikalui ir baudžia (2); suteikia patį pirmąjį požiūrį į pasaulį (2); parodys kelią (2); daro didžiausią reikšmę asmenybės formavimuisi (2); neugdo blogų savybių; (nebijo) prisiimti atsakomybės) už auklėjimą; padeda (vaikui) susiformuoti pasaulėžiūrą; sukritikuoja nederamą elgesį; (ryšys) iš dalies lemiantis vaiko raidą ateityje; daktaras; patenkina fizinius (poreikius); kultūros, kalbos, mąstymo būdo perleidėja; užaugino padoriu žmogumi; nuolat pabrėždavo, kad tik šeima spręš mano rūpesčius mano naudai ir niekada nelinkės blogo; svarbu įskiepyti savo pasaulėžiūrą ir vertybes savo vaikams; turėtų išauginti geros širdies (...) ir savą vertybių sistemą turintį žmogų; praplėsti vaiko akiratį; ugdo ateities žmogų; nuoširdžiai augina, auklėja; stengiasi jiems (vaikams) įskiepyti teisingus moralinius principus, kad jie taptų dorais žmonėmis; moko savo vaikus augti savarankiškus ir nepriklausomus, mokančius save apginti bei nekenkti kitiems; išmoko svarbiausio dalyko – mylėti save ir savo artimuosius; jos indėlis į vaiką yra nesulyginamas su niekuo kitu ir neįkainojamas; moko vaiką mylėti visus žmones; moko atleisti; moko, kaipgi gyventi tą gyvenimą; užaugina, auklėja padorų pilietį; stengsis išsiaiškinti, kodėl taip buvo padaryta; ruošia pasauliui naują žmogų; nepamiršdama auklėti disciplinos; duoda pagrindą mano gyvenimui ir tapatybei; tėvynė, kurioje esi išmokomas kultūros ir tradicijų; turi kitiems neprieinamų galimybių daryti įtaką sūnui/dukrai, kuomet tie bando priimti svarbius ar sunkius sprendimus; auklėjoja; kai reikės, pamokys; konstruktyvi kritika; suteikia daugiausia žinių nuo mažų dienų; savo atžalą gali išleisti į platųjį pasaulį tvirtai pastatytą ant kojų.

MYLI (A); 70 / 8,4 %

(jaučia/skleidžia/teikia/rodo) meilę (16); besąlygiškai myli (9); myli, mylės (8); mylinti (7); begalinė (neaprepiama) meilė (6); mylima (3); (beribės) meilės šaltinis (2); svarbiausia, jį (vaiką) myli; visa širdimi myli; mylės visą savo gyvenimą; myli savo vaiką nepriklausomai nuo jokių faktorių; myli savo vaiką absoliučiai visada; motiniškos meilės; meilė neturi griežtų taisyklių; pirmoji vaiko meilė; (asociacijos) kupinos meilės; labiausiai myli; nuoširdžia meile (išmoko) mylėti; (jos) meilei nėra jokių ribų;

2 Visa anketavimo medžiaga bus pristatyta atskirame straipsnyje.

moko vaiką mylėti visus žmones; labai stiprios meilės; moteris, kuri turi mylėti save ir tai sleisti savo vaikams; jos meilė nesumažėja; meile niekada neabejojau; ne biologinė motina gali mylėti vaiką kaip savo.

RŪPINASI (A); 65 / 7,8 %

rūpinasi (vaiku, žmonėm, kitais, savim) (26); rūpeštingumas, rūpeštis (17); rūpeštinga (5); visada rūpinasis (2); nuoširdžiai rūpinasi; rūpi vaiko ateitis; rūpeštingumo šaltinis; be galo rūpinasis; jai jie (vaikai) rūpi, o ne vien dėl pareigos jausmo; gebėjimas rūpintis; pasirūpins; visada prižiūri; paklaus, ar tau nešalta, ar nesi alkanas; kartais erzinantis, tačiau būtinas rūpinimasis; turi rūpintis; labiausiai rūpinęsis tavim; rūpinosi labiau nei savimi; niekada nenustoja rūpintis; apie juos galvoja; net sirgdama visada rūpinasi savo vaiku.

AUKOJASI (A); 38 / 4,5 %

atiduoda/aukoja viską (10); pasiruošusi dėl jų (vaikų) padaryti kone bet ką; tavo gyvybė yra svarbiau; (žmogus, kuris tau suteikė) savo laiką; žmogus, kuriam tavo laimė bus svarbiau, negu jos pačios; pasirengusi (net savo) gyvybę paaukoti dėl savo vaikų; pasižymi visišku pasiaukojimu dėl savo vaikų; atiduoda savo gyvenimo dalių; (atiduoda savo) laiką; (atiduoda) pačią save kiekvienam vaikui; motina yra ta, kuri svarbiems žmonėms neparodys, kad viskas yra blogai; pasiryžusi aukotis; galėtų padaryti dėl tavęs tą patį (pasiaukoti); atsidavimu (vaikams); atsisakyti savo ambicijų bei savo karjeros; vaikas yra svarbesnis už ją pačią; savo esybe atsiduoda savo šeimai: vyrui, vaikams; atiduos ir padarys visko daugiau, nei pati gali; kartais net pamiršta save ir savo interesus; pasiaukojimas; rūpinosi labiau nei savimi; aukojanti jiems labai daug savo energijos ir laiko; stengsis atiduoti visą savo sielą vardan jų ir jų ateities; žmogus galvojantis visų pirma ne apie save, o apie savo vaikus; aukojasi dėl savo vaiko ir jo ateities; net sirgdama visada rūpinasi savo vaiku; karjerą ir šeimą turinti motina – ne tikroji; stengiasi/aukojasi; civilizacija netapo tokia, kokia yra dabar, motinai neaukojant gyvenimo šeimai.

PAGIMDĖ VAIKĄ (G); 28 / 3,3 %

pagimdyti (vaiką) /davė, suteikė, atneša, priima gyvybę (12); biologinė motina (4); naujo gyvenimo, gyvybės kūrėja (2); gimdytoja (2); išnešioja 9 mėnesius; moteris, kuri turi susilaukusi bent vieno vaiko; ryšys užsimezga dar kūdikiui esant motinos iščiose; ruošia pasauliui naują žmogų; be jos nebūtų, nei manęs, nei mano seserų; moters, apsuptos būriu vaikų; turinčias vaikus; motina neįmanoma tapti kitų žmonių, bei savo, akyse, tas yra įmanoma tik vaiko atžvilgiu.

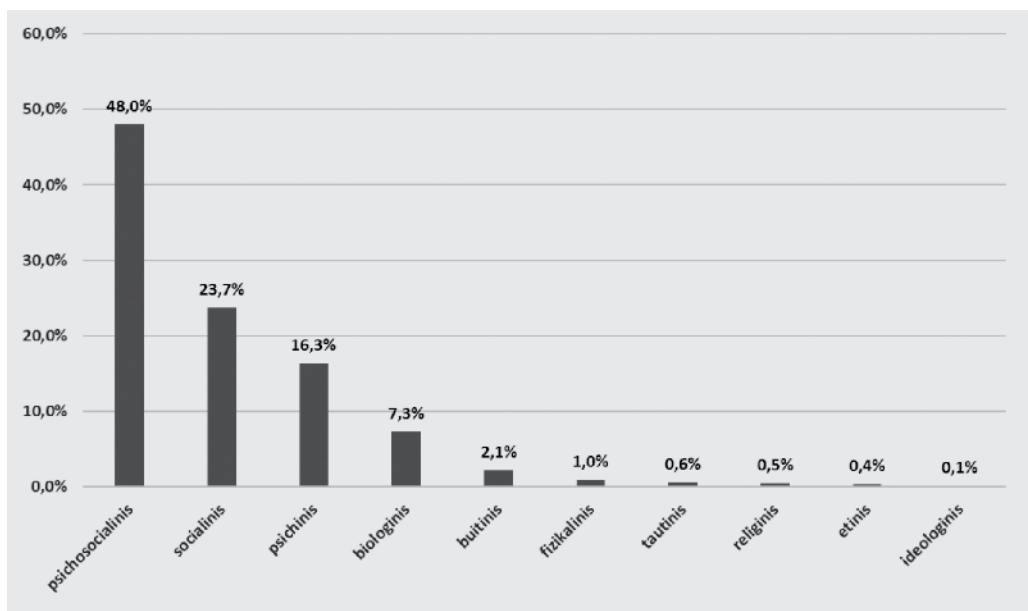
(VIEN) GIMDYMAS NEREIŠKIA BUVIMO MOTINA (G); 26 / 3,1 %

nebūtinai (ne tik) yra žmogus, kuris tave pagimdė/suteikė gyvybę (9); nebūtinai turi būti biologinė motina/biologiškai susijusi su savo atžala/kraujo ryšiais susijusios būtybės (8); motina, kuri įsivaikina (2); gali būti pamotė; vaikai nebūtinai turi būti jos; jei vaiką pagimdo kokia degradė, tai tada nesiskaito kaip tikroji motina, jei tą vaiką numeta į šalį; kartais net kažką iš draugų vadini motina; gimdymas nereiškia buvimo motina; motina patampa visam laikui ir ta, kuri pradeda lauktis, net jeigu ir, tarkim, nusprendžia to vaiko atsisakyti ir jį išsiabortuoja; ne biologinė motina gali mylėti vaiką kaip savo.

4. Anketinės apklausos medžiagos analizė

Kaip rodo analizės rezultatai, „tikroji motina“ respondentų apibūdinama visų pirma psichosocialiniu ir socialiniu aspektu, rečiau psichiniu, biologiniu, buitiniu aspektu. Rečiausiai motina apibūdinama fiziologiniu, tautiniu, religiniu, etiniu ir ideologiniu aspektu. Įvairių aspektų santykis procentais pavaizduotas diagramoje.

1 diagrama. Motinos bruožai (anketų duomenimis)

Daugiausia frazių sukaupė tokie deskriptoriai: AUGINA, AUKLĖJA (S); 77 / 9,2 %; MYLI (A); 70 / 8,4 %; RŪPINASI (A); 65 / 7,8 %; AUKOJASI (A); 38 / 4,5 %; PAGIMDĖ VAIKĄ (G); 28 / 3,3 %; (VIEN) GIMDYMAS NEREIŠKIA BUVIMO MOTINA (G); 26 / 3,1 %. Visi kiti nesiekia trijų procentų ir pagal metodiką laikomi mažiau reikšmingais, nors, mūsų manymu, taip pat yra verti išsamios analizės.

Vienas dažniausių deskriptorių, susijusių su vaiko auklėjimu, yra įvairialypis, parodantis, kokią svarbią vietą auklėjimas užima jaunuolio (-ės) formavimesi. Auklėjimas respondentų neretai siejamas su vertybėmis, dorovingumu: motina *augina, auklėja tolerantiškus, naujovėms atvirus jaunus žmones, turinčius stiprų moralinių vertybių pagrindą; suteikia patį pirmąjį požiūrį į pasaulį; daro didžiausią reikšmę asmenybės formavimuisi; suteikia gyvenimiškumo pagrindus; užaugino padoriu žmogumi; užaugina, auklėja padorų pilietį*. Tokiu būdu, tartum sustiprinant tų funkcijų svarbą, pabrėžiamas ir buvimas *tikra motina: Jeigu jis [vaikas] išauga dėkingas, laimingas, pasitikintis ir mokantis mylėti – jis turėjo tikrą motiną*. Be to, dviejose anketose pateikiama įdomi išvalga, kad tiesioginę įtaką vaikams ir jų auklėjimui,

šeimai turi pačios motinos laimės pojūtis, dėmesys, meilė sau: (...) *jei pati nesi laiminga, vadinasi, nesi laiminga motina, o tai labai atsispindi auklėjant vaikus; laiminga mama – laiminga šeima.*

Antras pagal dažnumą deskriptorius *myli* taip pat yra ne mažiau svarbus kalbant apie motiną. Motina yra ne tik mylinti, bet ir mylima, jos meile neabejojama, o svarbiausia – ji *myli besąlygiškai, visa širdimi, absoliučiai visada* ir *mylės visą savo gyvenimą, jos meilė nesumažėja*. Labai akcentuojama, kad motinos meilė – *begalinė, neaprepiama, beribė*. Svarbu ir tai, kad motina – tai *moteris, kuri turi mylėti save ir tai skleisti savo vaikams*. Toks ganėtinai šiuolaikiškas požiūris atskleidžiamas ne viena kartą – pabrėžiama, kad motina *myli, puoselėja save, neatsižada ir savo asmeninio gyvenimo, niekada nepamiršta savęs*.

Motinai itin būdingas rūpestingumas: *pripažįstama, kad jis – nors kartais erzina, tačiau būtinas*. Dar vienas reikšmingas psichosocialinis apibūdinimas – *pasiaukojimas, atsidavimas vaikui (aukojasi)*. Jis labai nuodugnai ir įvairiai aprašomas, dažnai vartojant žodžius *viskas, visiškai...* (motina *atiduoda/aukoja viską, pasižymi visišku pasiaukojimu* ir pan.), *svarbiau, svarbesnis...* (motinai vaiko gyvybė, laimė ir pats vaikas svarbiau už save). Ši savybė tokia reikšminga, kad yra net iškeliamą į visos žmonijos, visuomenės raidos lygmenį: *civilizacija netapo tokia, kokia yra dabar, motinai neaukojant gyvenimo šeimai*. Kitaip tariant, motina – *visos civilizacijos pagrindas*. Tad galima teigti, kad motinos vaidmuo suprantamas ir universaliai, jis svarbus ne tik vienai šeimai. Nors, tiesa, nevalia nepaminėti, kad pasitaikė ir kitokia, gana moderni nuomonė: *Galbūt anksčiau buvo įprasta matyti motiną tarsi auką, kuri visą gyvenimą paaukvoja vaikams ir paskui senatvėje tą kasdien primena jau suaugusiems vaikams*.

Biologiniu požiūriu motina – tai, be abejo, gimdytoja, *naujo gyvenimo, gyvybės kūrėja*, tačiau šiam deskriptoriui pagal frazių skaičių beveik tolygus yra vos ne kontroversiškas požiūris, kad (vien) gimdymas nereiškia buvimo motina (3,1 %; *pagimdė vaiką – 3,3 %*). Dažnai teigiama, kad motina *nebūtinai (ne tik) yra žmogus, kuris tave pagimdė/suteikė gyvybę; nebūtinai turi būti biologinė motina/biologiškai susijusi su savo atžala/kraujo ryšiais susijusios būtybės*. Tai gali būti motina, kuri įsivaikina, pamotė arba net kažkas iš draugų. Reiškiamas ir šiek tiek skirtingas požiūris į vaiko palikimą/atsisakymą: vienas iš respondentų teigė, kad *jei vaiką pagimdo kokia degradė, tai tada nesiskaito kaip tikroji motina, jei tą vaiką numeta į šalį*, o kitas – kad *motina patampa visam laikui ir ta, kuri pradeda lauktis, net jeigu ir, tarkim, nusprendžia to vaiko atsisakyti ir jį išsiabortuoja*.

Tikroji motina visada siekia vaiko gerovės, motyvuoja jį, gerbia vaiko pasirinkimus ir nevaržo vaiko, suteikdama jam daug laisvės ir leisdama klysti. Ji užtikrina taip pat šeimos gerovę, be kita ko, ir dėl savo ypatingo santykio su vyru: motina – *vyriško autoriteto parama*, ji *myli savo vaikų tėvus* bei *rodo gerą žmonos pavyzdį*. Motina ir tėvas vienas kitą papildo, tačiau kartais motina atstoja tėvą: *suteikia dviejų asmenų šilumą savo vaikui ir antrina tikrojo tėvo vaidmeniui šeimoje*.

Motina yra svarbi vaikui, juos sieja artimas, stiprus (*tvirtas, tikras, svarbus, ypatingas, nenutrūkstamas*) ryšys, kuris, beje, *užsimezga dar kūdikiui esant motinos įsčiose*; ji visada buvo, yra ir bus šalia. Ji vadinama autoritetu ir geriausia drauge (tiesa, anot vieno iš respondentų – *ypač mergaitėms*). Motina pataria, padeda, palaiko, išklauso, suteikia saugumo jausmą ir šilumą.

Tikrajai motinai priskiriama nemažai teigiamų būdo bruožų, ji yra protinga, išmintinga, stipri, darbšti, atsakinga, savarankiška, teisinga, ištikima, nuoširdi, rami, tobulėjanti, tačiau tai yra *žmogus, kuris taip pat klysta, nėra kažkoks tobulybės įsikūnijimas, žmogus, nedarantis klaidų*. Nepaisant to, ji yra individas, *žmogus su savo charakteriu, pasaulio percepcija*. Ji turi teisę turėti savo nuomonę bei ją ginti, o vieno respondento motina netgi įvardyta kaip feministė (*feminizmo idėjų šalininkė*).

Verta dėmesio savotiška respondentų reakcija į kognityvinio pobūdžio anketose pateiktą epitetą *tikroji motina* (Klausimas buvo formuluojamas: „Kokia, tavo manymu, yra tikroji motina?“). Net trijose anketose studentai savo atsakymą pradėjo taip: *Mano manymu netikros motinos nėra. Kiekvienam vaikui jo mama yra tikrų tikriausia (...), Tikra motina, mano nuomone, yra neegzistuojanti sąvoka. Kiekviena moteris, kuri tampa mama, yra tikra ir Mano manymu, sąvoka „tikroji motina“ nėra tiksli*. Kita įdomi kalbinė įžvalga – reikšmingas skirtumas tarp žodžių *motina* ir *mama*. Du respondentai samprotavo: *Pirmiausia, aš skirčiau „mamą“ nuo „motinos“: „Motina“ man asocijuojasi su griežtumu, šaltais santykiais tarp motinos ir jos vaikų. Kažkodėl įsivaizduoju ją seną, su skarele, raukšlėtą, tokią, kokia ji kartais vaizduojama lietuvių liaudies pasakose. „Mama“, priešingai, yra jauna, šilta, nekelianti „baimės“ jausmų, turi artimesnę santykį su savo vaikais. Tiek mama, tiek motina, pirmiausia pasižymi visišku pasiaukojimu dėl savo vaikų, beribe meile ir rūpesčiu. Kol „motina“ tai parodo praktiškai, „mama“ – ne tik praktiškai, bet galbūt žodžiais, apkabinimais ir pan. „Motina“ gali būti biologine motina, „mama“ talpina visas viršuje aptartas savybes ir „Motina“ asocijuojasi tiesiog su asmeniu, kuris kažkada pagimdė vaiką. Savo mamos niekada „motina“ nevadinu. Šiltesnis ir mielesnis žodis yra „mama“: (...) „Motina“ man atrodo šiurkštus ir šaltas, nemielas žodis“.*

Atsiskleidė nevienareikšmis šiuolaikinis požiūris į motinos brandą. Vienoje anketoje trumpai, bet kritiškai teigiama, kad *moteris, nenorinti vaikų, – tai ne moteris arba ji dar nesubrendusi*, iš to galima spręsti, kad motinystė – brandos požymis. Tačiau, anot kitos respondentės, *Motinystė jokiū būdu negali būti našta ir tokia nėra, jei motina tapusi moteris nevirsta supermamyte. Tai yra šiuolaikinės motinystės blogis, kai, vos tapusi motina, moteris įstato save, savo artimuosius ir aplinkinius į pseudomoralės rėmus. Motinystė nedraudžia su draugais išgerti vyno, šokti iki paryčių ar kitaip linksmintis*.

Iš įdomesnių, netipinių, kone pavienių atsakymų galima išvardyti šiuos: tikroji motina – tai deivė (1), tėvynė (4), žemė, gamta (3), Europa (1), kosmosas (1), Švč. Skaisčiausioji Mergelė Marija (1), universitetas – „motina maitintoja“ (1), mokytoja (1).

Kalbiniu požiūriu anketose galima pastebėti nemažai superlatyvų (30 pavartojimų), payzdžiui, *geriausia, svarbiausia, labiausiai*. Be to, dažnai pavartoti žodžiai *be galo (bėgalinė, beribė, neapėpiama, be proto)* (10), *visada/visuomet* (28), *viskas (visas, visi, visiškai...)* (37). 12 kartų pavartotas žodis *besąlygiška(s) (besąlygiškai, besąlyginė, nėra jokių sąlygų)*, tačiau motiną apibūdinantis besąlygiškumas kaip labai svarbus bruožas išreikštas ir kitais žodžiais (*nepriklausomai nuo jokių faktorių, nesvarbu, kokioje situacijoje; nepaisant visų aplinkybių*).

Išvados

1. Šiuolaikinio Lietuvos jaunimo anketinės apklausos duomenys rodo, kad, nors procentiškai daugiausia yra psichosocialiniam aspektui priskirtų motiną apibūdinančių deskriptorių (48 %), vis dėlto motinos vaizdinyje pirmenybė teikiama socialiniam vaidmeniui – ji augina, auklėja vaikus (77 teiginiai – 9,2 %). Toks reiškinys yra šiek tiek naujas lyginant su *motinos* koncepto anketiniais tyrimais, atliktais Lenkijoje, Liublino universitete, 1990 ir 2000 m. Juose pirmą vietą pagal didžiausią deskriptorių skaičių užima deskriptorius *meilė vaikui*, o auklėjimo funkcija atsiduria 7 (1990) ir 5 (2000) vietoje (Bartmiński 2006b). Galima tik prognozuoti, kad dabar atlikus panašaus pobūdžio tyrimus šis rodiklis būtų pasikeitęs ne tik Lenkijoje, bet ir kitose šalyse.
2. Svarbu pažymėti, kad tebėra svarbus motinos ir vaiko intymus ryšys, pasireiškiantis šilumos, meilės dovanojimu vienas kitam, aukštai vertinami grynai žmoniški santykiai. Žmogaus dėmesys nenukrypsta vien į visuomeniškumą, žmogui svarbi ir savo, ir artimiausių žmonių laimė. Panašaus pobūdžio išvalgos, kai labai vertinamas žmogaus asmeniškumas, pastebimas ir kitose ištirtose sąvokose (pavyzdžiui, NAMAI, ŠEIMA, GARBĖ, LAISVĖ; plg. Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017).
3. Ryškus ne tik motinos – auklėtojos ir globėjos – vaizdinys, bet ir motinos – draugės, patarėjos, partnerės įvairiose gyvenimiškose situacijose. Tai rodo tipiško motinos vaizdinio pokyčius: anksčiau čia lyg ir savaime būdavo priskiriamas pagarbos elementas. Tai atskleidžia naujai formuojamus ir kitais principais grindžiamus santykius tarp tėvų ir vaikų, kuriuos šiuolaikinis jaunimas toleruoja ir vertina teigiamai.
4. Jaunuolių manymu, motinystė nereikalauja iš moters atsisakyti savo asmeninio gyvenimo, ji leidžia dalyvauti įvairiuose renginiuose, atlikti svarbias funkcijas visuomenėje, skirti pakankamai laiko sau. Pabrėžiama, kad moters savirealizacija yra svarbus veiksnys vaiko auklėjimo procese. Tik laiminga, sėkminga ir skirianti sau pakankamai laiko moteris gali išauklėti laimingą, laisvą ir dorą jauną žmogų.

LITERATŪRA

- BARTMIŃSKI JERZY 1998, Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu ‘matki’, *Język a kultura*, t. 12, *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. Janusz Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 63–83.
- BARTMIŃSKI JERZY (red.) 2006, *Język, wartości, polityka*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 175–180.
- BARTMIŃSKI JERZY 2015, Ankieta jako narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata, *Etnolingwistyka*, t. 28, 279–308.
- DAUJOTYTĖ VIKTORIJA 2001, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera.
- KRISTEVA JULIA 1997, „Stabat Mater“, *Feminizmo ekskursai. Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo. Antologija*, Vilnius: Aidai.
- KOLEVINSKIENĖ ŽYDRONĖ 2007, Motinystės diskursas lietuvių prozoje: Lauros Sintijos Černiauskaitės Kvėpavimas į marmurą, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 5, 96–104.
- Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*, red. Iwona Bielińska-Gardziel, Małgorzata Brzozowska, Beata Żywicka, 2017, Przemyśl: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska.
- RUTKOVSKA KRISTINA, SMETONA MARIUS 2016, *Kultūra kalboje*, Vilnius: VU leidykla.
- RUTKOVSKA KRISTINA, SMETONA MARIUS, SMETONIENĖ IRENA 2017, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- RUTKOVSKA KRISTINA 2016, NAMŲ konceptas lietuvių kalboje ir kultūroje, *Lietuvių kalba* 10, 1–30.
- WIERZBICKA ANNA 1999, *Język – umysł – kultura*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 27–49.

Lithuanian Picture of MOTHER Based on Questionnaire Data

Summary

The article performs the analysis of the concept of mother through the cognitive questionnaire methodology developed by Jerzy Bartmiński, pioneer of Polish ethnolinguistics. According to the methodology only one open question is asked to respondents: „What do you think is the essence of the true X?“ The modifier „true“ included in the question directs respondents’ attention specifically to subjective imaginations, rather than to the actual (objectively) existing typical object. Mentioning the „essence“ directs focus to the most important rather than subordinate features.

During the study, the students of Vilnius University were questioned – Philology, Philosophy, History, Law, Economics and Business Administration, Medical, Physics, International Relations and Science, Mathematics and Informatics Bachelors and Masters,

as well as students from Vilnius Gediminas Technical University, Antanas Gustaitis' Aviation Institute. A total of 100 questionnaires were selected for the study: 48 questionnaires of Science disciplines (male – 18, female – 30) and 52 questionnaires of the Humanities disciplines (male – 20, female – 32).

As the results of the analysis show, the „true mother“ is characterised in particular by psychosocial and social aspects, less often by mental, biological, household aspects. The least often the mother is characterised by physical, ethnic, religious, ethical and ideological aspects. The most common were descriptions such as: Raises, educates (S); 77, 9.2 %; Loves (A); 70, 8.4 %; Cares about (A); 65, 7.8 %; Sacrifices (A); 38, 4.5 %; Gives birth (G); 28/3.3 %; Childbirth (alone) does not constitute the presence of the mother (G); 26/3.1 %. According to the students' opinion, it can be said that the maternity still remains a value, and its core consists of a public duty of a mother to bring up a virtuous and worthy citizen. Quite a private link between a mother and a child, which manifests in a provision of warmth and love to one another, remains important, a purely humane relationship is highly valued. Human attention does not deviate completely into sociality, his own happiness and the happiness of his closest people is important to him.

KEYWORDS: cognitivism, linguistic picture of the world, survey, mother, maternity

---